

sig selv noget, ikke som begærkrop, men som manifest krop. Den refererer ikke til noget signifikat, men er i sin fremtræden udelukkende signifikant.« Før var kroppen ifølge Kayser Nielsen både uden for og inden for idrætsverdenen »fast forankret i bestemte betydningsuniverser og værdinormer af enten ideologisk art eller af større diskursivt omfang. Det er ikke tilfældet idag.«

Uanset man måtte være uenig i det synspunkt, at de (post)moderne show-sports- og bodybuilderkroppe er referenceløse størrelser, og i stedet mener, at der blot er tale om andre betydningsuniverser, må man konstatere, at Kayser Nielsen ikke bygger sin tese på sand eller det bare ingenting. Tværtimod er artiklen solid i sin konsekvente teoretiske forankring med talrige, præcise og informative referencer.

Artiklen er et udmærket eksempel på, hvad idrætsforskning også kan være, nemlig et område af i positiv forstand stor akademisk interesse. Den fortsatte idrætsforsknings succes synes imidlertid at afhænge af, hvorvidt forskerne er villige til at bidrage med det, de kan, fremfor det de ønsker at kunne og måske finder opportunt.

Birgitta Holm

Nina Lykke: *Rødhætte og Ødipus. Brikker til en feministisk psykoanalyse*, 1989 og *Til døden os skiller. Et brudstykke af den feministiske Freud-receptions historie*, 1992. (Begge Odense universitetsforlag. Disputats).

Vårt mörklägda ursprung

Kvinnliga urberättelser är det ont om. Förhållandet till ursprunget är för kvinnornas del fördunklat, mörklagt. Freud själv uttrycker saken tydligare än de flesta i sin kvinnlighetsartikel från 1931. När han genom kvinnliga kollegor kom att upptäcka den tidiga fasen av modersbindning i flickans liv talar han om en överraskning liknande den då man uppdagade rester av matriarkat bakom den grekiska kulturen – en »Überraschung, ähnlich wie auf anderem Gebiet die Aufdeckung der minoisch-mykenischen Kultur hinter der griechischen«.

Denna tidiga fas av modersbindning – så överraskande för Freud – spelar en stor roll i våra dagars feministiska psykoanalys. Man återfinner den hos Julia Kristeva, Luce Irigaray, Nancy Chodorow, Juliet Mitchell. Ingenstans har den dock behandlats så ingående som i vad man faktiskt måste kalla ett skandinaviskt originalbidrag till den freudianska teorin, Nina Lykkes *Rødhætte og Ødipus. Brikker til en feministisk psykoanalyse* (1989). Boken ventilerades nyligen, tillsammans med skriften *Til døden os skiller. Et brudstykke af den feministiske Freud-receptions historie*, vid en doktorsdisputation vid Odense universitet.

Syftet med *Rødhætte og Ødipus* är att

presentera en fullständig teori för flickans sk oedipuskomplex. Utgångspunkten är en närläsning av Freud och hans kvinnliga efterföljare, i synnerhet Jeanne Lampl-de-Groot och Ruth Mack Brunswick. Boken innehåller följande utmärkt genomgång av mellankrigstidens kvinnlighetsdebatt inom psykoanalysen – lustigt nog utförd parallellt med ett besläktat företag i Danmark, Ole Andkær Olsens *Ødipus-komplekset* (1988). Med hjälp av en uppsättning kompletterande teorier – marxism, Lorenzers socialisationsteori, narratologi, modern könsteori – avser Lykke att historisera och avmystifiera den freudianska teorin vad gäller den lilla flickans utveckling. Centrala blir begrepp som patriarkatsfetischism och könskaraktärsmask, som anger det historiskt skapade i de psykoanalytiska kategorierna.

»Grundbulten« i Lykkes teori är upptäckten att det hos Freud finns en ödesdiger namnförvirring. I det så kallat preoidipala, dvs fasen som kommer före kastrationen, ryms en fas av rent »oidipal« modersförälskelse. Objektförhållandet, för flickans likaväl som för poj-kens del, är »oidipalt«: ett sexuellt begär riktat mot modern och med fadern som rival. Redan här finns med andra ord en triangulär kärlekshistoria – för flickans del av »homosexuell« karaktär – inte en mor-barn-dyad. Flickan begär modern som avgränsad individ. Härmed omplaceras och omdefinieras kastrationen för flickans del. Kastrationskomplexet hos flickan är inte, som Freud menade, primärt, dvs framsprunget direkt ur den blotta åsynen av det överlägsna organet, penis (varvid oedipusfasen, förälskelsen i fadern, blir en räddande hamn inför »kastrationens faktum«). Komplexet utspelar sig i stället, precis som hos poj-

ken, mot bakgrund av en oedipal förälskelse i modern och av den objektförlost som rivaliteten med fadern leder till.

Hos Nina Lykke är det Antigone som blir ekvivalent till Oedipus. I Sophokles drama är Antigone kvinnan som dör för rätten att begrava en broder – dör för vad som pekar mot moderrättsliga principer. Antigone begår inte, som Oedipus, en regelrätt incest. Men hennes insisterande på jorden, jordandet, släktbanden, pekar mot en föregående kultur, mot modern. Och hon begår, symboliskt, ett fadermord i och med sin kränkning av Kreons lag. Liksom mytens Oedipus representerar Antigone överträdandet av Faderns lag: bestridandet av hans makt att bestämma hur nära förbindelsen med modersskötet får vara.

Detta är alltså »grundbulten« i teorin: den »preoidipala« modersbindningen hos flickan rymmer en aktiv, triangulär, genital fas, som av Lykke får namnet »antigonal«. Kastrationen inträffar i och genom rivaliteten med fadern, och den sker på en fallisk diskurs' premisser, dvs med en för flickan ödesdiger historisk »formbestämning«. Urscepsfantasin – det som introducerar könsskillnaden för barnet – har form av ett hierarkiskt samlag fader/moder. Formbestämt av ett patriarkalt dominansförhållande, men med skenet av universalitet. Det som träder fram för barnet är en utstrålning av makt, av fallicitet, hos manskroppen. Makt kommer att framstå som en naturlig egenskap hos mannens penis, penisinnehav blir identiskt med att besitta potens och förmåga till sexuellt bemäktigande.

Förr och nu, prospektivt och retrospektivt

Pojken når i detta läge en bekräftelse av sitt kön. Flickan ser sig som maktlös. Den slutsats som, patriarkatsfetischerat, dras är att penisbesittelse som sådan = potens, penislöshet som sådan = potenslöshet. Flickan ser sig själv, sin »egenkropp«, som kastrerad. Med närvaron av en antigonefas tillspetsas kastrationen, fördjupas traumat. Ett djupt förankrat och förträngt »förr« och »nu« rymms hos kvinnan. Förut aktiv och potent, nu potenslös och maktlös.

Centrala i Lykkes resonemang är begreppen prospektivt och retrospektivt. Retrospektivt – det enda egentligen åtkomliga – ter sig den aktiva och potentia fasen hos flickan som »fallisk«, dvs på det sätt som Freud och psykoanalysen beskriver den. Prospektivt – ur en blickpunkt före kastrationen – rör det sig inte om »fallisk« utan om en sexualitet som är aktiv och genital. Kastrationen kommer på så sätt hos Lykke att bli detsamma som att inskrivas i en fallisk diskurs, anamma en tolkning bestämd av patriarkatsfetischismen.

Den aktiva antigonefasen i flickans utveckling följs av en passiv. Den fulla objektförlusten, den fulla effekten av kastrationen, skjuts upp genom att modern fortsätter att tillskrivas fallos. Hoppet är nu att flickan ska bli älskad av denna potentia varelse. Förloppet avslutas först med erkännandet av att även modern är kastrerad. Ännu ett »förr« och »nu« installeras. Förut en positiv, dyrkad, omnipotent moder. Nu en maktlös andrarangsvarelse. Flickan har kommit att uppta den patriarkala könshierarkin i sig.

Antigone får ge namn åt komplexet.

Men för att täcka förloppet, den dubbla kastrationen, inför Nina Lykke två sagor, bröderna Grimms »Rödluvan« och den österrikiska folksagan »Hos den svarta kvinnan«. »Rödluvan« får framför allt illustrera flickans väg fram till den egna kastrationen. Vandrigen från ett preantigonalt rum, via den aktiva antigonala fasen, till kastrationen/uppslukandet och flickans installerande i den kastrerade positionen. »Hos den svarta kvinnan« tas upp som en metafor för avvecklandet av den »falliska modern«. Här är flickan/hjältinnan redan från starten passiv, en »lidande hjältinna«, skeendet utspelas efter den egna kastrationen.

Nina Lykkes bok avslutas med en analys av två kvinnoromaner av den samtida danska författaren Jytte Borberg, »På sporet af den arkaiske moders tabte rige...« Rubriken på detta avsnitt är intressant. Den pekar in mot den kanske djupaste konflikten i boken. Individuellt sett blir det viktiga i det kvinnliga »frigörelseprojektet« att återerövra det förfetischerade medvetandet: återvinna erfarenheterna från det tidiga mor-dotterförhållandet, återuppväcka minnet av en tid då könet för flickan framstod som aktivt, potent, fullt av möjligheter till lust och besittningstagande. Historiskt och samhälleligt sett ligger det centrala någon annanstans: att upphäva »könskaraktärsmaskerna«, ändra på könsarbetsdelningen, bryta de traditioner som ger modern platsen som den primära och alltöverskuggande omsorgspersonen.

För läsaren uppstår en konflikt mellan dessa två vägar. Den fråga som dröjer kvar inom en, som inte tillräckligt kommer att bearbetas i framställningen, är hur de kan kombineras – hur modersförälskelse och 'avskaffande' av modern

ska gå ihop. Tillspetsat formulerat: Vilket synsätt vill boken förmedla? en medvetenhet om modersförälskelsens historiskt och materiellt bestämda karaktär? eller ett återupprättande – universellt – av modersförälskelsen, den potentia och genitala förälskelsen i Io-kaste?

Mödrarnas återkomst

Nina Lykkes insats, såväl teoribygget i *Rødhætte og Ødipus* som genomgången av aktuell feministisk psykoanalys i *Til døden os skiller*, är av hög internationell klass. Båda böckerna kommer att nå långt utöver Skandinavien gränser, båda kommer att ha avgörande betydelse för »mödrarnas återkomst« i psykoanalysen – både de dunkla arkaiska och psykoanalysens egna. Trots dessa insatser finns det även hos Lykke en försummelse, en borttappad länk som kanske skulle ha något att bidra med.

En viktig konsekvens av framlyftandet av antigonefasen hos Nina Lykke är framhävandet av det aktiva i flickans genitalitet. Nina Lykke väljer liksom Freud organet klitoris som det aktiva i den här fasen. Enligt Freud innebär flickans Oidipuskomplex ett dubbelt byte, en dubbel omorientering: från klitoris till vagina, från moders- till fadersförälskelse. I båda fallen byter hon bort en aktiv sexualitet till förmån för en passiv. En viktig – kanske den viktigaste – ingrediensen i kastrationen är således aktiv/passiv-polariteten. Prospektivt är flickans sexualitet genital och aktiv. Retrospektivt blir den »fallisk« och aktiv. Aktivitet kommer, efter kastrationen, att framstå som en fallisk kvalitet. Kastrationen dömer flickan till en passiv position.

Hos Freud framgår det klart att libidon är aktiv. Den ursprungliga egenskapen hos libidon är aktivitet. Den passiva positionen är avledd – en försvarsposition. Potens och aktivitet är inneboende, primära. Passivitet och masochistisk lust är försvarspositioner – för flickan en »normal« försvarsposition, hos män – om de intar den – produkter av ett neurotiskt försvar. Lykke övertar denna libidoupfattning från Freud på, mestadels, goda grunder. I ett avseende dock kanske opåsett. Är libidon aktiv? Enbart aktiv?

Det är på den här punkten som man kanske kunde ha glädje av en borttappad länk, Lou Andreas Salomé. Lou Andreas Salomé, verksam inom psykoanalysen 1911 till 1931, kan ses som den första som inifrån avtäckar hur ett manligt perspektiv styr psykoanalysen. Inte minst, visar det sig, när det gäller uppfattningen av libidon. Jag stöder mig här på en uppsats av Brigitte Rempp, »The Female Paradox and the Male Either-Or. Lou Andreas-Salomé's Contribution to a Psychoanalytic Concept of the Sexes« (I.F.P.S VI Scientific Conference, Stockholm, August 14-17 1991).

Libidon är, enligt Lou Andreas Salomé, inte enbart aktiv. Det passiva i driften är inte, som Freud menade, en sekundär produkt, svar på en hopplös situation. Den passiva driften är inte att betrakta som re-aktiv, ett försvar mot en övermäktig rival (den mycket större penis). Att välja en passiv driftsväg är inget patologiskt tvångsval för män, inte heller den enda utvägen för kvinnan öga mot öga med kastrationens faktum. Passivitet är en primär aspekt hos driften, grundad i den primära narcissismen. Den passiva komponenten är det recep-

tiva, hårbärgerande, dröjande och efter-sinnande i driften. Att vara passiv är att vara. I grunden finns bara en libido – här är Lou Salomé enig med både Freud och Nina Lykke. I ursprunget, i den primära narcissismen, är den aktiv/passiv. Den primära narcissismen känner ingen klyvnad. Den passiva driften, i senare stadier, kan alltså vara en reaktivering av den ursprungliga enheten aktiv/passiv. Driften, libidon som sådan, är kontradiktorisk: aktiv/passiv.

Passivitet är med andra ord en genuin libidotendens, delad av båda könen. En 'särartstanke' hos Lou uppstår först när hon hävdar att bara kvinnor, introspektivt, kan upptäcka den. Kvinnor befinner sig, av olika sociala och biologiska skäl, närmare den primära narcissismen. De är närmare motsatsernas upphävande: både-och istället för antingen-eller. Både jagdrift och sexualdrift, både sinnlighet och andlighet, både aktiv och passiv, både ambition och kärlek. I allt detta föregriper Lou Salomé många av dagens feministiska tänkare, kanske isynnerhet Luce Irigaray, trots att hon sällan tas upp i samband med dessa. Kvinnan är en paradoxal varelse. Hon handskas med tillvaron på ett eget sätt: aktiv/passivt på samma gång. Dubbelt, ambivalent, till sådant som jag versus kärlek, lust versus ande etc.

Det passiva som autentiskt inslag i driften visas bäst i samband med den erotiska hängivelsen. Hängivelsen som sådan kan enligt Lou Salomé anta masochistiska drag. För Freud är masochismen ett avlett fenomen, det »normala« kvinnliga driftsödet. Men vad, frågar Lou, är erotisk hängivelse annat än »jagets«- tillfälliga – död? Att befria sig från egot som står i vägen för extasen, vilken i sin tur är ett välsignat återupple-

vande av det ursprungliga tillståndet. Smärta, dvs det som masochismen bejaktar, kan vara en nödvändig del av hängivelsen, ett uttryck för jagets sista uppror mot att abdikera. Sexuell hängivelse är en ytterst differentierad process i vilken jagdrift och sexualdrift deltar i lika mån. Jaget abdikerar – men det måste veta att det får komma igen, kan återfödas, innan det klarar anstormningen från sexualdriften.

Den komplikation jag framför allt har velat peka på med detta är vad som kan följa med när man övertar begrepp från en manlig tanketradition. Hos Freud kommer libidon övervägande att framstå som aktiv. Det man tar över, på köpet, är en syn på sexuellt begär som appropriande: svartsjuka, rivalitet, ägande blir dominerande drag. Lou Salomé var tidigt ute med att vilja diskutera aktiv/passiv-dikotomin och peka på en manligt tendens att renodla det aktiva.

Nina Lykkes omprövning gäller Oidipusteorin, inte grundvalarna för psykoanalysen. Nina Lykke är trogen Freud, trogen även i sitt framställningssätt. Upplevelsen av att läsa henne är mer klassisk freudiansk än postfreudiansk. Till det fascinerande hör klarheten, tankeredan, grundligheten i argumentationen. Förutom att erbjuda en kvinnlig urberättelse ger läsningen något av samma upplevelse som när man första gången läste Freud själv. Att följa en tankeprocess, se hur ett intellekt arbetar, delta i hur en teori formas – och möta sig själv i det scenario som ställs fram.